

เก็บเอง ปลูกเอง (การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน)

โดย คุณโจน จันได

บรรยายในห้องอบรมวิชาของแผ่นดิน ในงานมหกรรม “๖๒ พรรษา เจ้าฟ้ากุมารี”
อนุรักษ์พันธุกรรมพืช เพื่อสืบทอดพระราชปณิธาน

“บนโลกใบนี้ จะมีสิ่งอื่นใดที่มั่นคงไปกว่าอาหาร? ความหลากหลายทางชีวภาพของ
สิ่งแวดล้อม คือความมั่นคง ความงดงาม การมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ ในวันนี้เราแทบจะไม่เหลือพันธุ์พืช
และพันธุ์สัตว์หลากหลายพอที่ลูกหลานจะอยู่ได้ ต่อไปเวลาลูกหลานเราจะกิน เราอาจต้องจ่าย
ลิขสิทธิ์ เราไม่เคยซื้อขายเมล็ดพันธุ์ แต่ในอนาคตหากเมล็ดพันธุ์ตกอยู่ในลิขสิทธิ์อาจจะแพงยิ่งกว่า
ทองคำ”

ความสำคัญของการเก็บเมล็ดพันธุ์สร้างความมั่นคงทางอาหาร

เมล็ดพันธุ์ คืออาหาร อาหารคือชีวิต ไม่มีอาหารก็ไม่มีชีวิต เมล็ดพันธุ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต
หากเมล็ดพันธุ์หายไป ชีวิตเราก็จะแย่งแย่ง “พันพรรณ” คือ ศูนย์เรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและศูนย์เมล็ดพันธุ์ คือแนวทาง
การพัฒนาเมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรสามารถทำได้เอง ด้วยการศึกษารเรียนรู้และพัฒนาด้วยตนเอง คือความหลากหลายของ
สายพันธุ์เนื่องจากแต่ละคนพัฒนาเมล็ดพันธุ์ออกมาได้แตกต่างกัน ดังที่พันพรรณได้เผยแพร่อบรมให้เกษตรกรให้ทำ
เกษตรอินทรีย์ซึ่งไม่ยากเกินไป ที่ต่างจากบริษัทที่สามารถทำได้เพียงไม่กี่พันธุ์และปัจจุบันเมล็ดพันธุ์มีราคาสูง
การมีเมล็ดพันธุ์ด้วยตนเองจึงช่วยลดต้นทุนได้มหาศาล และการหายไปหรือการผูกขาดของเมล็ดพันธุ์นั้นเชื่อมโยงกับ
สุขภาพ เศรษฐกิจ และความมั่นคงทางอาหาร

พืชแต่ละพันธุ์มีความสามารถทนทานต่อโรคระบาด ฝนแล้ง สภาพอากาศอื่นๆ ที่แตกต่างกัน หากเน้นการ
พัฒนาเพียงสายพันธุ์เดียว เมื่อเผชิญกับวิกฤตทางธรรมชาติ ความมั่นคงทางพันธุกรรมก็ลดน้อยลง เมล็ดพันธุ์จึงเป็น
ความมั่นคงของทุกชีวิตบนโลกใบนี้ ทุกอย่างอยู่ได้ด้วยความหลากหลายของสรรพสิ่ง และทุกสรรพสิ่งเชื่อมโยงกัน
ปัจจุบันคนเราได้บริโภคพืชพันธุ์อาหารเพียงไม่กี่ชนิด เพราะบริษัทขนาดใหญ่เป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์ ซึ่งไม่ได้พัฒนา
เพื่อคนบริโภคแต่พัฒนาเพื่อยึดครองตลาดเป็นหลัก

แหล่งที่อยู่อาศัยของเมล็ดพันธุ์พื้นบ้านถูกลบออก ถูกแย่งพื้นที่โดยบริษัทที่มีการคิดพันธุ์พืชต่างๆให้เหมาะ
กับปุ๋ยยี่ห้อต่างๆ ให้ใช้ยาฆ่าแมลงนั้นๆ เป็นหลัก พันธุ์พืชหรือสัตว์ท้องถิ่นถูกเบียดบัง ทำให้ต้นทุน ในการผลิตสูงแต่
คุณภาพผลผลิตต่ำ เมล็ดพันธุ์ที่ผลิตโดยบริษัทมีระยะเวลาที่กำหนดที่ชัดเจน เช่น หากไม่ได้ปลูกในสองปีก็หมดอายุนำไป
เพาะก็ไม่งอก ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้มากขึ้น เมื่อเกษตรกรปลูกพันธุ์แท้ ก็ไม่มีใครรับซื้อ การพัฒนาพันธุ์ในปัจจุบันจึง
น่าเป็นห่วง สิ่งนี้เป็นการชี้ชะตาว่ามนุษย์เราจะอยู่ได้อีกนานเท่าไร ในวันนี้เราไม่เหลือความหลากหลายพอที่จะพึ่งพา
ได้

“แต่ก่อนผมเป็นเด็ก เรากินข้าวแต่ละมื้อไม่ต่ำกว่า ๕ สายพันธุ์ การกินอะไรที่หลากหลาย
คือความมั่นคงยั่งยืนของชีวิต ได้สารอาหารหลายชนิด การกินชนิดเดียว คือได้อาหารชนิดเดียว
ถึงแม้จะมีเงินมาก แต่เป็นโรคขาดสารอาหารกันโดยไม่รู้ตัว การหายไปของเมล็ดพันธุ์ทำให้เราเหลือ
พันธุ์พืชเพียงไม่กี่พันธุ์ และที่เหลืออยู่นั้น อุตสาหกรรมกลับเลือกพันธุ์ที่ผลิตได้จำนวนมากใน
ระยะเวลาสั้นเท่านั้น เป็นการเน้นที่ปริมาณไม่ใช่สารอาหาร”

การเก็บเมล็ดพันธุ์จึงเป็นหัวใจสำคัญและมีความจำเป็นมากที่สุด และเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องเก็บเมล็ดพันธุ์และรักษาความหลากหลายทางชีวภาพเหล่านั้นไว้ ซึ่งทำได้ไม่ยากถ้าเราช่วยกัน

เทคนิคในการเก็บเมล็ดพันธุ์ ไม่มีการเรียนการสอนมาก่อน และเนื่องจากเราถูกตัดขาดให้ห่างเหินกันมานาน ทุกวันนี้เราจึงไม่รู้ว่าจะเริ่มต้นกันอย่างไร เทคนิคง่าย ๆ ในการเก็บเมล็ดพันธุ์ โดยทั่วไปแบ่งเมล็ดพันธุ์ออกเป็น 3 กลุ่มคือ

๑) *กลุ่มเมล็ดที่อยู่ในฝักแห้ง* เช่น พืชประเภทถั่ว ฝักกาด ฝักคะน้า ฝักซี ฝักบุง กะหล่ำ ฝักสลัด เมื่อต้นโตจะเป็นพุ่มพอล่อยไปสักกระยะหนึ่งใบจะเริ่มมีขนาดเล็กลง เริ่มมีดอกและจะพัฒนาเป็นฝักเล็กๆ พอต้นเริ่มเหลืองก็สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ได้เลย แต่ถ้าปล่อยให้แห้งคาต้นโอกาสที่จะแตกและร่วงลงดินมีมาก ดังนั้นช่วงเวลาที่เหมาะสมคือ ต้องตัดในขณะที่ต้นยังเหลือง หลังจากตัดแล้ว นำไปวางบนพลาสติกและผึ่งไว้ในที่ร่ม ประมาณ ๓ - ๔ วัน หลังจากนั้นก็เอาฝักออกด้วยการนำไปผัด แล้วนำเมล็ดที่ได้เก็บรักษาไว้ในถุงพลาสติกหรือขวด

๒) *กลุ่มเมล็ดที่เปียกหรือมีความชื้นสูง* เช่น พริก มะเขือ พักทอง เป็นต้น ปกติเวลาที่เก็บเมล็ดต้องขูดออกเมล็ดออกมา จากนั้นเอาไปล้างในน้ำให้สะอาดและนำไปตากในที่ร่ม นาน ๔ - ๕ วัน สามารถเก็บได้

เมล็ดพริก ถ้าเอามือจับจะเกิดการเสวยร้อน ดังนั้นการคัดเลือกเมล็ดพริกที่สุกที่สุด นำไปใส่ในเครื่องปั่น ใส่น้ำลงไปให้ท่วม จากนั้นปั่นสามรอบพอให้ผลพริกแตก แต่ระวังไม่ให้เมล็ดพริกแตกละเอียด จากนั้นเทลงในถังเพื่อหมักให้เกิดความเน่า ประมาณ ๑ สัปดาห์ ความเผ็ดของพริกจะหายไป ให้เติมน้ำลงไปปริมาณมากพอสมควรและเอาไม้คนไปเรื่อยๆ จากนั้นเทน้ำออก เมล็ดที่ดีจะจมอยู่ด้านล่างถึง เทน้ำล้างประมาณ ๓ รอบ ทำให้ได้เมล็ดพริกที่มีคุณภาพที่ดีที่สุด จากนั้นนำไปตากในที่ร่มประมาณ ๔ - ๕ วัน และสามารถนำไปเก็บได้

พักทองและแตงกวา เก็บผลมาจากต้น จากนั้นนำมาทำความสะอาดและตากให้แห้งและนำไปเก็บรักษาได้ วิธีการนี้ทำให้เปอร์เซ็นต์การงอกลดลงเร็วมาก วิธีการที่ควรทำคือเมื่อเก็บมาจากต้นต้องนำไปหมักก่อนประมาณ ๒ สัปดาห์ขึ้นไป เพื่อให้เมล็ดดูดซึมน้ำจากผลให้สมบูรณ์มากที่สุด วิธีการนี้เปอร์เซ็นต์ความงอกสูงมากขึ้น

๓) *กลุ่มเมล็ดที่มีเมือก* เช่น มะละกอ มะเขือเทศ เสาวรส เมล็ดเหล่านี้จะมีเมือกลักษณะเป็นแผ่นใสๆ หุ้มเมล็ดอยู่ ล้างไม่ค่อยออก เมื่อได้รับความชื้นเมือกนี้จะดูดความชื้นเข้าภายในเมล็ดอย่างรวดเร็ว และส่งผลให้เมล็ดงอกได้เร็วขึ้น เพราะฉะนั้นวิธีการแก้ไขคือต้องแช่เมล็ดในน้ำนาน ๑ เดือน เพื่อเป็นการกำจัดเมือก จากนั้นค่อยล้างทำความสะอาดและนำไปผึ่งลมให้แห้งและจึงเก็บรักษา

โดยทั่วไปเมล็ดพันธุ์พืชสวนมีอายุไม่เกิน ๑ ปี ความงอกจะลดลงหรือไม่งอก ในกรณีที่ต้องการเก็บรักษานานกว่า ๑ ปี ให้เก็บรักษาภายในตู้เย็นอยู่ได้นาน ๑๐ ปี เพราะฉะนั้นการเก็บเมล็ดพันธุ์ไม่ใช่เรื่องที่ยากจนเกินไป

ทุกวันนี้ โจน จันโต ยังมุ่งมั่นเก็บเมล็ดพันธุ์ และมุ่งหวังเรื่องการแบ่งปันโดยไม่หวังผลตอบแทนเพราะเชื่อว่าเมล็ดพันธุ์พืชแท้จะเป็นรากฐานของการพึ่งพาตนเอง จึงใช้เวลาที่เหลืออยู่กับการเก็บเมล็ดพันธุ์และแบ่งปันสู่คนรอบข้าง เพราะความสุขที่ยั่งยืน คือการแบ่งปัน